

ds. dr. Oane Reitsma

tekst: **Daniël 5**

Gemeente van onze Heer Jezus Christus,

Het afgelopen jaar las ik met gemeenteleden op mijn vorige werkplekken het boek *Oerboek van de mens*. De schrijvers van dit boek – zelf niet gelovig – lezen de Bijbel, met alle respect voor geloof overigens, niet in eerste instantie als Woord van God, maar juist als boek dat ons heel veel vertelt over de mensengeschiedenis en ook over de religiegeschiedenis van de mensheid. [Immers, zo zeggen zij, meer dan duizend jaren is eraan geschreven en over een periode van meer dan tweeduizend jaar heeft het het lot van de hele wereld bepaald en miljarden mensen hebben erin geloofd, dus moet die Bijbel ons wel veel te vertellen hebben over de mens en de mensheid. Vooral vertelt het ons veel over het godsbeeld dat mensen zich vormden – en daarmee gaat het dan, wat mij betreft, alsnog weer over God.]

[“Hebben wij dan God zelf bedacht?” vroeg een gemeentelid mij terecht. Nee, daar gaat het niet om, dit boek laat volgens mij op een geweldige manier hoe God is verbonden met de mensengeschiedenis, en hoe in die geschiedenis het beeld dat wij van die God hebben zich steeds verder ontwikkelt – of openbaart, zo u wilt. En ik denk dat dat doorgaat tot op vandaag de dag. Als voorbeeld: onze huidige levens- en wereldervaring heeft namelijk moeite met de vaak boze en toornende God zoals we die vaak in het Oude Testament tegenkomen. ‘Zo kan God niet zijn,’ zeggen we nu vaak, ‘God is een God van liefde.’ Duidelijk is dat Hij zich in de Bijbel niet altijd laat zien als een God van liefde. Tot dat inzicht komen wij langzamerhand. Met andere woorden: er openbaart zich steeds meer van wie die God is.]

Terug naar het boek: vooral – en dat is geen nieuws – ontwikkelde zich de religie en het godsbeeld van mensen op momenten dat een volk onderdrukt werd. Dan werd er naar eigen identiteit gezocht en werd het eigen geloof benadrukt.

Eén van die momenten voor de koninkrijken Juda en Israël was de Babylonische ballingschap. En daarvoor moet ik nog even een stapje terug zetten. Wij lezen vandaag dat koning Belsassar goden van goud en zilver, van brons, ijzer, hout en steen aanbad. U moet zich voorstellen dat er in die tijd een veelgodendom was in het Nabije Midden-Oosten. Veel lokale en plaatselijke goden waren er, die ieder hun eigen kracht hadden. Die een gezin, een familie of een stad beschermden, als ze maar werden aanbeden. Of die verbonden waren met een bepaalde natuurkracht: het weer: de regen en de wind, de elementen, of bijvoorbeeld voorspoed, menselijke relaties, etcetera. Vaak werden deze goden in kleine lokale tempeltjes aanbeden, in de vorm van een beeld, een beeld van hout of steen, dat kracht bezat.

Niet uitgesloten is – hoewel er nooit archeologisch bewijs voor gevonden is – is dat die grote God van Israël, JHWH, óók ooit begonnen is als een particulier plaatselijk godje. En niet uitgesloten is dat die God, die uitgroeide tot almachtige God, Schepper van hemel en aarde, ook ooit begonnen is als houten of stenen beeld (ps 82: God temidden van de goden) in een tempeltje.

Maar – we constateerden het al – een godsbeeld verandert en – als het goed is! – groeit mee met onze menselijke ervaring. In het jaar 587 werd Jeruzalem en heel Juda overvallen door de Babyloniërs. De tempel werd met de grond gelijk gemaakt. De bevolking, in ieder geval de bovenlaag ervan, werd in ballingschap gevoerd. De verhalen die wij deze weken volgen, plaatsen Daniël en zijn vrienden in deze historische context.

Wat gebeurt er dan met een godsbeeld? Logisch zou zijn, dat de conclusie getrokken werd dat deze God JHWH niet sterk genoeg was om zijn volk te beschermen. Dat Hij dus eigenlijk niet deugde – want aanbeden werd Hij wel degelijk in die tempel – en dat met de verdwijning van de tempel de

God zijn thuisgrond kwijt was en was afgezworen. Kennelijk was de god van de vijand sterker, want die heeft zijn volk doen winnen. En zo had JHWH voorgoed kunnen verdwijnen in de eeuwige vergetelheid van de mensengeschiedenis.

Maar – en dat toont de bijzondere kracht van juist *deze* God – er gebeurde iets anders. Om redenen, die nu te ver voeren om helemaal uit te leggen, maar die uit de aard (en geschiedenis) van deze bijzondere religie voortkwamen, werd de God van Israël niet bij het oud vuil gezet, maar keerde dat godsbeeld zich als het ware binnenstebuiten. Van een God die verbonden is aan een bepaalde plek (waar Hij wordt aanbeden) ontstaat er een mutatie, waardoor Hij ineens een God is, die niet meer aan plaats gebonden is. Een God die zelfs in de ballingschap aanbeden kan worden – daarvoor hoefde je niet meer in Jeruzalem zelf te zijn! Tegelijkertijd werd Hij een God (NB: deze ontwikkeling ging niet ineens, maar door de eeuwen heen) die niet meer verbonden was aan een bepaalde kracht of invloed, maar die God over alles werd. Schepper van de aarde, de zee en al wat daarin is. Wel bleef hij aan zijn eigen volk verbonden, de mensen van zijn keuze. Maar wat deze God zo uniek en wat dit godsbeeld zo onverwoestbaar sterk maakte, is dat Hij (1) een onzichtbare en (2) boven alles verheven God werd. Niet gevangen in een beeld, niet gebonden aan een plaats, maar een God hoog verheven, die over heel de aarde regeert en alle volken bestuurt. [Het woord ‘almacht’ wordt pas later gevormd en krijgt dan een dogmatische invulling, waar we tegenwoordig nog moeilijk mee uit de voeten kunnen. Dus dat woord voert even te ver, maar het komt er al raketings bij in de buurt.] En zeg nou zelf: wat is er mooier dan een God te hebben die niet alleen de wind bestuurt, of de regen, of economische geldstromen, of broederschap en liefde, maar een God die alles kan! Voilà. Fantastisch. Onverwoestbaar. Sterker dan iedere andere god – dat maakt Hem uiteindelijk ook de Ene en enige God. Een God die juist sterk is, omdat Hij – anders dan de alle andere goden – onzichtbaar is. Dat maakt Hem namelijk onaantastbaar en onverslaanbaar voor iedere vijand, zelfs voor koning Nebukadnessar en koning Belsassar.

“Ja,” zie iemand van de week tegen mij in een pastoraal gesprek, “het is wel mooi dat God zo groots en machtig is, maar dat maakt Hem soms ook wel ver weg. En dan vraag ik mij af of Hij wel bereikbaar is. Of Hij *mijn* stem wel hoort. Ik hoor zo weinig van Hem terug.”

Kijk: dat is precies het lastige van zo’n grote hoog verheven God. Waar raakt Hij nog aan ons kleine mensenbestaan? We kunnen zeggen dat dat een mysterie is, maar dan benoemen wij het probleem meer dan dat wij het oplossen. Een God die niet zichtbaar is en niet plaatsgebonden is. Hoe verbindt die zich met ons? Er is een vorm van bemiddeling nodig.

Het christendom had de ultieme oplossing: een mens werd geboren die tegelijkertijd godzelf was en zich met ons mensen verbond in barmhartigheid en liefde. Maar zover zijn we nog niet bij Daniël...

Er moet altijd iets zijn dat die hoge God verbindt aan ons concrete, zintuiglijke, aardse bestaan hier. Dat gaat dan zitten in tastbare dingen. In dit verhaal eerst gesymboliseerd door dat zilver en dat goud uit de tempel. Koning Belsassar ontheiligt het. In tegenstelling tot de goden die met beelden worden gemaakt, is JHWH weliswaar dat stadium ontstegen. Maar toch waren er in die tempel voorwerpen die direct aan Hem refereerden, die zegge ‘heilig’ waren.

Ik denk dat we hier met een overgangssituatie te maken hebben. God is (kennelijk) nog steeds verbonden aan de voorwerpen uit die tempel-die-er-eens-was. Begrijpelijk is dat de ballingen daaraan hechten: het enige tastbare dat ze nog hebben van het geloof in hun thuisland. Van de week was ik bij de koffieploeg in de Apostel Thomaskerk, en mocht ik voor het eerst deze – inmiddels inderdaad lege – kerk van binnen aanschouwen. En hoorde ik verhalen dat mensen in 2015 vroegen: ‘ja, maar het kruis gaat toch wel mee naar de nieuwe kerk?’ Omdat voorwerpen uit zo’n ‘heilige’ ruimte in onze godsbeleving zelf heilig kunnen worden. Toch hebben zij als object geen ziel, maar verwijzen ze naar waar het uiteindelijk om gaat. Dat geldt bijvoorbeeld ook voor de Paaskaars hier. Daar gaan wij ‘heilig’ mee om, in deze open heiligheid – toch gaat het *uiteindelijk* om de aanwezigheid van Christus, en niet van de vlammetje daar.

Toch gaat het er – ook in dit verhaal – om hoe wij met objecten die iets van Gods aanwezigheid presentstellen, bij gebrek aan zijn eigen tastbare aanwezigheid, omgaan. Belsassar ontheiligt het vaatwerk uit de tempel. Niet door ze tevoorschijn te halen, maar door ze te gebruiken

voor platte aangelegenheden. Deze God, dat wil het verhaal zeggen, is zó groot en hoogheilig, dat alles wat uit zijn tempel komt die heiligheid in zich draagt, uitstraalt. Ik moet denken aan die diaken die het brood dat over was van het avondmaal aan zijn konijnen voerde – en hoe andere gemeenteleden die dat ter ore kwam, daar schande van spraken. Dat duidt diezelfde gevoelige thematiek aan.

Belsassar droomde. En niemand kon het uitleggen, geen waarzegger, geen bezweerder, geen Chaldeeër. Behalve onze grote dromenuitlegger Daniël, in dienst van die hoogheilige God, zoon van zijn volk.

God openbaart zich in dit verhaal nog in iets anders fysieks, iets anders zichtbaars: een mysterieuze mensenhand: menee, menee, tekeel. 'God heeft u gezien' en Hij heeft genoeg gezien. Hij heeft u gewogen: u aanbidt het platte, het zielloze, het goddeloze. Vertegenwoordigd enerzijds door de alcohol, het overmatige eten en de vrouwen. En tegelijkertijd door die goden van hout en steen, ja, wat is het verschil?! Dit is ook de klassieke wetmatigheid van macht. De eerste generatie bouwt het op. De tweede generatie consolideert de macht en de derde generatie, die er niet zelf voor heeft hoeven werken, verkwanselt het. Daartegenover houdt God eeuwig stand. Dat is het politieke verhaal.

Toch lees ik dit verhaal vooral als een verhaal tegen de platheid. De lichtheid. Een God die samenvalt met een houten beeld, waar verder geen diepte in zit. Tegenover een God, die in de ruimte gezet is. Die zich verbindt met wel en wee van zijn mensenvolk en zich in hun verhaal steeds meer openbaart en laat zien wie Hij is. En God van voortgaande openbaring. Niet gevangen in steen en hout, maar in de ruimte gezet, uiteindelijk zelfs die ruimte geheel overstijgend, groter geworden dan onze religie, zintuiglijke en geestelijke behoeften. Een God die zelfs groter is dan die ruimte, heel de schepping omvat, ja die schepping zelfs in zijn hand heeft. Die oneindig grote God die beschikt over onze levensadem. Nee: wij mogen God niet plat maken of verkleinen tot onze eigen religieuze behoeften – ook wij als kerk niet. Het draait zo makkelijk en zo snel om onszelf. Maar de hoogheilige zegt ons iets aan, bemoeit zich met ons bestaan. Hij laat steeds meer van zichzelf zien, openbaart zich steeds verder. En dat doen die houten beelden niet; die geven geen geluid. Het verhaal laat zien dat een koning vol van zichzelf niets anders is dan leegte en platheid. De diepte mist.

Geen van de waarzeggers durfde de woorden te ontcijferen. Bang voor het oordeel van de koning? Of stonden zij ook zover van God af, dat zijn tekens abracadabra voor hen waren? Daniël durfde het wel, want Hij begreep: God is niet een God van platheid, hout of steen, maar een levende God die dagelijks met ons gaat, zelfs al zijn wij in ballingschap. Een God die steeds meer van zichzelf laat zien in ons bestaan. Een God die als een zich uitdijend heelal steeds groter wordt en in de grootheid ons tegelijkertijd steeds naderbij komt [in ons kleine mensenbestaan].

Volgende week gaat zijn verhaal met Daniël verder. Morgen en vandaag zijn verhaal met onze eigen levens.

In de naam van de Vader, de Zoon en de Heilige Geest. Amen.

lied 851